

MITOLOGIA DO MATURY

LABIRYNT

Ważny bo: labirynt pojawia się wielokrotnie w późniejszej literaturze (w tym w obowiązkowych lekturach), a funkcjonuje jako metafora ludzkiego losu. Źródłem tego symbolu jest mitologia.

Labirynt został zbudowany przez genialnego budowniczego Dedala na polecenie króla Krety – Minosa. Władca umieścił w nim potwornego syna swojej żony

– Minotaura – pół byka, pół człowieka. Ateńczycy mieli obowiązek corocznie oddawać siedem dziewcząt i siedmiu chłopców na żer Minotaurowi. Od tego haracz uwalnił Ateny Tezeusz, który wszedł do labiryntu, zabił potwora, a co najważniejsze – wydostał się z niego dzięki królewnie Ariadnie. Ta – zakochana w herosie – podarowała mu nić, którą znał swoją trasę. Dzięki niej powrócił tą samą drogą.

Uwaga!

Pojęcie labiryntu ma dziś dla nas znaczenie symboliczne. Labirynt to przestrzeń nieprzyjazna człowiekowi, gmatwanina ścieżek (przejsz, wydarzeń, sytuacji, korytarzy, słów...). To przestrzeń pełna pułapek, wymagająca podejmowania decyzji, pokonania strachu. Takim labiryntem może być np. miasto (zob. *Proces* Franza Kafki czy opowiadania Brunona Schulza), często mówi się o otaczającym nas świecie jako o skomplikowanym labiryncie.

APOLLO I MARSJASZ

Ważny bo: do tego mitu nawiązał Zbigniew Herbert w swoim wierszu *Apollo i Marsjasz*. Cierpienie Marsjasza jest tematem znanych płócien wielkich mistrzów. Może przydać się do tematu buntu człowieka przeciw bóstwu, obronie ludzkiej godności, heroizmu i istnienia.

Tematem mitu jest pojedynek Apolla, boga śpiewaków i poetów, z Marsjaszem, który wyjątkowo pięknie grał na aulosie. Jego muzyka była rzeczywiście wyjątkowa, nie mogła się jednak równać z tą, jaką Apollo wydobywał ze swej cudownej cytry. Sędziujący pasterze i pasterki przyznali zwycięstwo bogu, a wtedy

ten przywiązał do drzewa pokonanego Marsjasza i żywcem obdarł go ze skóry.

Uwaga!

Zapamiętaj wiersz Herberta! Poeta dopisuje niejako dalszy ciąg mitu. Trochę inaczej widzi pojedynek, Marsjasz wyje z bólu, a Apollo jest wstrząsany „dreszczem obrzydzenia”. Prawda jest w krzyku pokonanego – to on sprawia, że słowik kamienieje, a drzewo jest zupełnie siwe. Powstaje nowa gałąź sztuki – wyrażająca cierpienie.

To, co nie mieściło się w głowach starożytnym, tzn. opisywanie prawdy, brzydoty, ludzkiej niedoskonałości – w XX wieku stało się nową dziedziną sztuki.

Zapamiętaj termin!

Turpizm – nurt w poezji współczesnej, który wprowadza i uznaje za ważny, praw-

dziwy, potrzebny w literaturze temat brzydoty, kalectwa śmierci.

Ważne dla poziomu rozszerzonego:

antyk zrodził dwie przeciwstawne koncepcje sztuki, które ścierają się przez późniejsze stulecia: apolińską i dionizyjską. Wywodzą się od dwóch bogów Apollina i Dionizosa. Sztuka apolińska jest wzorem klasyki, wierności normom, doskonałości formy. Dionizyjska – to sztuka ekspresji uczuć, wyobraźni, dysharmonii, uniesienia. Apolińska patronuje epokom klasycznym, dionizyjska mistycznym – barokowi, romantyzmowi, ekspresjonizmowi. Badaczem, który nazwał nurty, był Nietzsche. Wydaje się że Herbert dostrzega owo starcie w micie o Apollu i Marsjaszu.

MIT O SYZYFIE

Ważny bo: zainspirował wielu twórców. Do mitu Syzyfa nawiązał Stefan Żeromski w znanej książce *Syzyfowe prace* – metaforyczny tytuł zastosował do sytuacji Polski pod zaborami. Nazwał syzyfową – czyli nie do wykonania – pracę zaborców nad wynarodowieniem polskiej młodzieży. Egzystencjaliści – silny nurt w literaturze i filozofii XX wieku – ujrzeni w Syzyfie i jego losie dowód na absurdalność ludzkiej egzystencji, uznali go za reprezentanta ludzkości zbuntowanego przeciw bogom i losowi.

Syzyf był założycielem i władcą Koryntu. Odnaczał się wielką inteligencją, potrafił przechrzcić nawet bogów. Zeus, któremu nie w smak były jego intrygi, polecił Hadesowi zabrać Syzyfa do Tartaru i tam wymierzyć mu wieczną karę. Syzyf jednak nie ułakł się władcy ciemności, podstępnie zakuł go w kajdany i na parę dni uwieził. Spowodowało to niezwykle zamieszanie: nikt na świecie nie umierał. Tę dziwną sytuację przerwał dopiero Ares, który uwolnił Hadesa i oddał Syzyfa w jego szpony. Kara wymierzona mu przez bogów jest wieczna, absurdalna i okrutna: Syzyf ma za zadanie wtaczać na górę wielki głaz, a gdy już mu się

to prawie udaje – kamień za każdym razem ponownie spada.

Ważne dla poziomu rozszerzonego:

istnieje inne odczytanie mitu: nawiązuje do korynckiego kultu słońca! Oto we wcześniejszej wersji przedstawiano głaz Syzyfa jako tarczę słoneczną, a górę – jako sklepienie nieba. W ten sposób cała historia otrzymuje dodatkowy, kosmiczny wymiar, a powtarzalność „podróży” słońca nie jest tak pozbawiona sensu, bo oznacza życie i porządek istnienia.

MIT O JABŁKU NIEZGODY

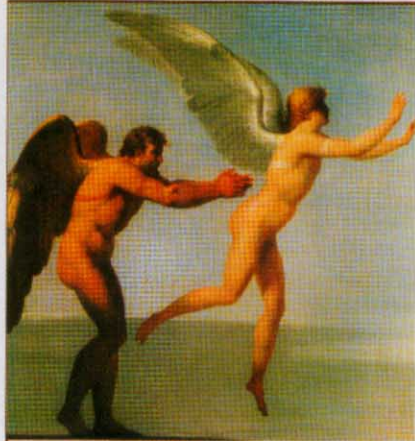
Ważny bo: wyjaśnia genezę wojny trojańskiej, która stała się tematem *Iliady*.

Opowiada o intrydze bogini niezgody Eris: niezaproszona na ucztę weselną Tetydy i Peleusa, zjawiała się jednak podczas niej i rzuciła złote jabłko z napisem: „Najpiękniejszej”. Pretensje do niego zgłosiły trzy boginie: Hera, Atena i Afrodyta. Zgodziły się na to, by odbył się słynny sąd Parysa. Hera w zamian za zwycięstwo obiecywała

mu wielką władzę na ziemi, Atena – mądrość i szczęście w prowadzeniu wojen, Afrodyta zaś – miłość najpiękniejszej kobiety na świecie – Heleny, żony Menelaosa, króla Sparty. Za najpiękniejszą Parys uznał Afrodytę. Hera i Atena odeszły urażone, przyrzekając Parysowi i jego braciom Trojańczykom zemstę.

Zapamiętaj termin!

Erystyka – sztuka prowadzenia sporów. Może przydać się przy tematach o sporach i polemikach literackich w literaturze.

MIT IKARYJSKI

Ważny bo: to jeden z najchętniej przywoływanych mitów w literaturze, jest tematem płótna Piotra Bruegla pt. *Upadek Ikaru* – do którego wprost nawiązuje kilka znakomitych wierszy współczesnych. Przy tym podejmuje wdzięczny dla matury temat – szaleństwa i potęgę młodości.

Dedał – mitologiczny geniusz – konstruktor, wykonawca labiryntu dla Minotaura, nie mógł opuścić Krety – Minos uwięził go wraz z jego synem Ikarzem.

Aby uciec z wyspy, Dedał skonstruował skrzydła z ptasich piór połączonych za pomocą wosku. Tuż przed odlotem przestrzegł syna, aby nie leciał zbyt nisko, żeby woda nie zamoczyła piór, ani zbyt wysoko, żeby słońce nie rozpuściło wosku, a także by nie szukał własnej drogi, tylko leciał za nim. Ikar jednak nie posłuchał ojca. Upojony lotem, wznosił się za wysoko, słońce rozpuściło wosk i chłopiec spadł prosto do morza. Zrozpaczony Dedał pochował syna na pobliskiej wyspie, zwanej dzisiaj Ikarją.

Uwaga!

Ikar symbolizuje romantyczną fantazję i odwagę, podczas gdy Dedał – realizm i skuteczność. Nieostrożna młodość zostaje tu przeciwstawiona statecznemu wiekowi dojrzałości. Mit zawiera także przestrożę, aby człowiek nie przeceniał nadmiernie swoich możliwości. Grecy cenili sobie umiar, Ikar: zamiast pozostać pomiędzy niebem a ziemią, wznosił się ku słońcu – wybrał skrajność. Ale – jest też patronem idealistów i zdobywców nowych przestrzeni – ludzi

walczących odważnie o swoje marzenia. Późniejsi wielcy interpretatorzy – jak choćby Bruegel – wyeksponowali jeszcze inny temat – obojętności świata wobec tragedii Ikaru, pokazywali zwykły bieg rzeczy, na który nie mają wpływu pojedyncze tragedie.

Uwaga, termin! Ikarowe loty to prześmiewka, która oznacza młodzieńczą lekkomyślność, marzenia o locie ku słońcu i odbiciu się od ziemskiej rzeczywistości. Towarzyszą mu odwaga i nieposłuszeństwo.

Do mitu ikaryjskiego nawiązuje bardzo wielu artystów.

Skojarz

- ✓ **Obraz** – *Upadek Ikaru* Piotra Bruegla. Widać na nim tylko pięte tonącego bohatera, tymczasem na pierwszym planie oracz orze, w dali odpływa statek, życie toczy się dalej mimo tragedii Ikaru. Jest to też obraz obojętności świata na ikarowe upadki i marzenia.
- ✓ **Wiersz** Ernesta Brylla *Wciąż o Ikarach głośzą...* Poeta wskazuje omyłkę pokoleń zachwycających się czynem i śmiercią Ikaru, niepomnych, że tak naprawdę doleciał do celu realista – Dedał. Wielbiąc nierozważne, romantyczne czyny, zapominamy o ich celu i skuteczności działań.
- ✓ **Wiersz** Tadeusza Różewicza *Prawa i obowiązki*. Poeta dawniej nie mógł pogodzić się obojętnością świata wobec tragedii Ikaru. Jako człowiek dojrzały rozumie – każdy ma swoją ścieżkę, swoją rolę do odegrania. Wół musi orać, statek płynąć, Ikar spadać. Taki jest porządek świata.
- ✓ **Wiersz** Tadeusza Grochowiaka *Ikar*. Poeta wykorzystuje mit o Ikarze dla zmanifestowania swoich poglądów turpistycznych. Woła o prawdę w poezji – a owa prawda to nie tylko piękno i wzniosłość, to również wysiłek, zmęczenie, ból łokci, pot, nie tylko lot, ale i upadek.
- ✓ **Opowiadanie** Jarosława Iwaszkiewicza pt. *Ikar*. Przenosimy się w realia okupacyjnej Warszawy. Pisarz opowiada historię chłopca aresztowanego przez gestapo w biały dzień wśród tłumu, który podążał dalej, do swoich spraw. Nikt nie zauważył pojedynczej tragedii. Powraca motyw z obrazu Bruegla.

Pamiętaj

o sensie mitu przy takich tematach

- ✓ **Marzyciele i idealisci** – na podstawie przytoczonego fragmentu mitu o Ikarze i znajomości *Lalki* Bolesława Prusa porównaj typy idealistów dziewiętnastowiecznych z Ikarzem.
- ✓ **Literackie portrety młodości** na podstawie mitu o Ikarze, *Ody do młodości* i *Ferdynarda*. Jakie różnice w powyższych ujęciach możesz wskazać i jakie podobieństwa?
- ✓ **Konflikt rodzice – dzieci** w literaturze. Na podstawie mitu o Ikarze i *Tanga* Mrożka opisz sposób przedstawienia sporów i ich skutki.

Zwróć uwagę na znane wiersze współczesne, które nawiązują do płótna Piotra Bruegla *Upadek Ikaru*.

Tadeusz Różewicz, *Prawa i obowiązki* – rozumienie porządku świata

*dawniej myślałem że mam prawo obowiązków
krzyczeć na oracza
patrz patrz słuchaj pniu
Ikar spada
wiem że oracz winien orać ziemię
pasterz pilnować trzody
przygoda Ikaru nie jest ich przygodą*

Ernest Bryll, *Wciąż o Ikarach głośzą* – ukazanie sensu działań realnych

*Brueghel, co osiwił
Pojmując ludzi, oczy im odwracał
Od podniebnych dramatów. Wiedział, że
nie gapić
Trzeba nam się w Ikary, nie upadkiem
smucić
– choćby największy...*

Auden w wierszu *Musée des Beaux Arts* – ubolewanie nad obojętnością świata wobec tragedii

*Mistrzowie nigdy nie tracili z oczu
Faktu, że najstraszniejsze męczeństwo spełnia się zawsze
Gdzieś w zapuszczonym kącie najdalejszego planu (...)
Taki na przykład „Ikar” Bruegla: ta flegmatyczna swoboda
Z jaką wszystko odwraca wzrok od tragedii.*

NIOBE

– UKARANA ZA PYCHĘ

Ważna bo: stała się symbolem cierpiącej i rozpaczającej matki. Może zostać przywołana przy tematach o matczynym cierpieniu – matek

żołnierzy – bohaterów, matek dzieci chorych i cierpiących. Jej cierpienie może być zestawione z Matką Boską, z bólem Kochanowskiego po stracie Urszulki.

Mit o tej bohaterce ostrzegał, by nie wynosić się ponad bogów.

Niobe – matka siedmiu synów i siedmiu córek – uważała się za lepszą od Latony, która urodziła tylko Apollina i Artemidę. Boskie dzieci zniważonej Latony zabity potomstwem Niobe, której imię stało się synonimem matki rozpaczającej po stracie dzieci.

NIKE

– GRECKA BOGINI ZWYCIĘSTWA

Ważna bo: jest synonimem zwycięstwa. **Bardzo często wspomniano ją w polskiej literaturze.**

✓ W *Nocy listopadowej* Stanisława Wyspiańskiego (postać bogini zawiązującej sandał)

✓ W wierszu Zbigniewa Herberta pt. *Nike która się waha:*

*Najpiękniejsza jest Nike w momencie
kiedy się waha
prawa ręką piękna jak rozkaz
opiera się o powietrze
ale skrzydła drżą*

MIT O PROMETEUSZU

Ważny – a nawet bardzo ważny – w polskiej literaturze! Prometeusz stał się wzorem dla romantyków – jako symbol bezgranicznego poświęcenia dla ludzkości. Prometeizm to jedna z postaw bohatera romantycznego.

Prometeusz stworzył człowieka, ulepił go z gliny i łez. Był dobroczyńcą ludzi – nauczył ich pożytecznych umiejętności, dzięki którym stali się silni, samowystarczalni i niezależni, co rozgniewało Zeusa. Najważniejszy czyn – wykraść dla ludzkości ogień z Olimpu. Zeus skazał Prometeusza na wieczną męczarnię: polecił Hefajstosowi, aby go przykuł do skały w górach Kaukazu, gdzie sęp (w innej wersji mitu orzeł) przez cały dzień miał mu wyżerać wątrobę, która w nocy odrastała na nowo. Później wyzwolił go z męki Herakles, który z łuku zabił ptaka i wyprosił u Zeusa ulaskawienie tytana.

Losy Prometeusza to obraz poświęcenia, los jednostki, która cierpi z miłości do ludzi. Historia buntu przeciw bogom i poświęcenia dla ludzkości. Symbolizuje sprzeciw wobec tyranii, bunt w imię wolności i szczęścia.

Uwaga – dwaj obowiązkowi polscy naśladowcy Prometeusza

• Prometeizm romantyczny najczęściej utożsamiany jest z Konradem z III części *Dziadów* Adama Mickiewicza. Źródłem buntu Konrada jest jego niezgoda na świat, w którym Stwórca dopuszcza istnienie zła. Romantyczny poeta samotnie walczy z Bogiem o szczęście uciemnionych Polaków, chce „swój naród jak pieśń żywą stworzyć i uczynić cud większy od boskiego aktu kreacji: zanucić pieśń szczęśliwą”. Bohater, jako reprezentant prześladowanego przez

zaborcę narodu, wypowiada słynne słowa: „Nazywam się Milijon – bo za miliony kocham i cierpię katusze”. Metafizyczna walka bohatera, żądającego od Boga „rzędu dusz”, kończy się jego klęską.

• Prometeizm inteligencki to wynikająca z nakazów sumienia postawa inteligencji przełomu XIX i XX wieku, której literackim reprezentantem jest przede wszystkim doktor Tomasz Judym z *Ludzi bezdomnych* Stefana Żeromskiego. Czuje się on wewnętrznie odpowiedzialny za nędzę i beznadziejną egzystencję biedoty, dlatego poświęca wszystko, by zmienić tę sytuację. Rezygnuje nie tylko z kariery, z możliwości awansu społecznego, lecz przede wszystkim z miłości i szczęścia osobistego, choć skuteczność jego czynów bywa wątpliwa. Z antycznym Prometeuszem łączy Judyma przede wszystkim heroizm moralny – niezgoda na niesprawiedliwość i nieprzejeżdżana walka o dobro innych ludzi. Podobne postawy spotkamy w opowiadaniach Stefana Żeromskiego *Silaczka* i *Doktor Piotr*.

Zapamiętaj terminy!

Prometejski ogień – ogień, którym Prometeusz tchnął życie w ulepionych z gliny ludzi; metaforycznie: iskra bogów, natchnienie, talent.

Prometeizm – postawa etyczna uznająca za ideał moralny postępowanie jednostki mające na celu dobro większych grup społecznych lub całej ludzkości. Bunt przeciw Bogu i siłom ograniczającym swobodę oraz godność człowieka, nieodłącznie związany z cierpieniem bohatera, który poświęca się dla szczęścia innych.

•Pamiętaj o micie przy tych tematach

- ✓ Odwołując się do mitu prometejskiego oraz przytoczonego fragmentu *Wielkiej Improwizacji*, objaśnij, na czym polega prometeizm Konrada jako bohatera romantycznego.
- ✓ Na czym polega bunt Konrada wobec Boga w III części *Dziadów*? Odwołaj się do przytoczonego mitu o Prometeuszu i porównaj postawy obu postaci.
- ✓ Prometeusze polscy – jak przedstawiają ich Adam Mickiewicz i Stefan Żeromski w swoich dziełach (III część *Dziadów* i *Ludzie bezdomni*)?
- ✓ Czy Prometeusz musi być samotny? Rozważ sytuację i decyzję Judyma w odniesieniu do mitu prometejskiego i zacytowanej wypowiedzi Tomasza Judyma z *Ludzi bezdomnych*.

HADES – KRAINA ŚMIERCI

Ważny bo: jest mitologiczną odpowiedzią na pytanie, co dzieje się z człowiekiem po śmierci. Często pojawia się w poezji dawnej i współczesnej. Jest miejscem, do którego udało się wejść m.in. Odyseuszowi, może być zestawiony z wędrowką Dantego po zaświatach w dziele *Boska komedia*.

Krainą tą włada brat Zeusa, Hades i jego żona Persefona. Mitologia dokładnie określa drogę, jaką musiał przebyć zmarły, aby dostać się do podziemia. Najpierw mijał Cerbera, straszliwego psa o trzech głowach. Cerber witał zmarłych przyjaźnie: łasił się i merdał ogonem. Swoje prawdziwe oblicze ukazywał dopiero wtedy, gdy ktoś chciał opuścić Hades. Po ominięciu Cerbera zmarły dochodził

do rzeki Styks, przez którą musiał się przeprawić. Pomagał mu w tym, za odpowiednią opłatą, przewodnik – zmarli musieli więc być wcześniej wyposażeni w pieniądze dla niego. Stąd wzięła się tradycja wkładania zmarłemu do ust srebrnej monety. W Hadesie mieszkali zwykli, szarzy śmiertelnicy. Najwięksi zbrodniarze byli bowiem strącani do wnętrza ziemi: Tartaru.

MIT O ORFEUSZU I EURYDYCE

Ważny bo: opowiada o miłości, która zwyciężyła śmierć. Łączy temat sztuki, natury, która jest w stanie pokonać granice życia, a nie umie oprzeć się tęsknocie. Mit orficki okazał się bardzo nośny w późniejszej literaturze.

Orfeusz był boskim śpiewakiem i kitarzystą, uważanym nawet za wynalazcę muzyki.

Gdy Eurydyka umarła od ukąszenia żmii, Orfeusz postanowił odzyskać ukochaną i udał się po nią do Hadesu. Tam oczarował swą cudowną muzyką strasliwego psa Cerbera, ponurego przewoźnika Charona, a nawet samego władcę krainy zmarłych, który pozwolił mu zabrać żonę (siła sztuki!). Hades postawił jednak jeden warunek: dopóki Eurydyka nie wyjdzie na światło dzienne, Orfeusz nie może się na nią obejrzeć. Orfeusz szedł pierwszy i grał na kitarze, a żona podążała za nim w milczeniu. Gdy wyszedł na ziemię, uległ pokusie i obejrzał się. Za wcześniej, Eurydyka znajdowała się ciągle w mroku! Tak Orfeusz na zawsze stracił ukochaną. Nigdy nie pokochał innej kobiety – i przez to zginął rozszarpany z zazdrości przez menady.

Co symbolizuje Orfeusz: Doskonałość miłości, ale przede wszystkim doskonałość muzyki, sztuki.

MIT O HERAKLESIE

Ważny bo:

- ✓ Herakles stał się w kulturze Europy symbolem siły, zaradności – dowodem wiary człowieka w to, że w każdej sytuacji można sobie poradzić.
- ✓ Mickiewicz w *Odzie do młodości* – „Dzieciem w kolebce kto łeb urwał Hydrze, / Ten młody zdusi Centaury; / Piekłu ofiarę wydrze, / Do nieba pójdzie po laury” – nawiązuje do tego mitu. Na ten utwór trzeba uważać, bo jako apoteoza młodości i sztandarowy wiersz epoki może zostać przywołany na maturze. Herakles jest tu uosobieniem młodej potęgi i siły, wzorem romantyków.
- ✓ Słowacki w *Grobie Agamemnona* – „Zrzuć do ostatka te płachty ohydne, / Tę – Dejanirę palącą koszulę: / A wstań jak wielkie posagi bezwstydne, / Naga – w stykso-wym wykąpana mule” – tak zwraca się poeta do Polski.

Herakles był synem śmiertelnej Alkmeny i samego Zeusa. Już od najmłodszych lat imponował siłą. Jego potężnym

wrogiem była Hera, żona Zeusa. Ledwie się urodził, bogini nasłała na niego dwa wielkie jadowite węże. Mały bohater z łatwością jednak rozerwał je na strzępy – do tego właśnie nawiązuje Mickiewicz w *Odzie*. Do najślawniejszych dokonań Heraklesa należy wykonanie dwunastu niezmiernie trudnych prac podczas dwunastoletniej służby u króla Eurysteusza. Król co roku zlecał siłaczowi inną, pozornie niemożliwą do wykonania pracę. Herakles wykonał wszystkie.

Jego żona, Dejanira, zazdrosna o brankę Jolę, posłała Heraklesowi koszulę nasączoną trującą krwią centaura Nessosa, sądząc, że to afrodyzjak i że w ten sposób na nowo wznieci w mężu uczucie. Działając jak kwas, szata spaliła jego ciało. Dziś określenia „szata (suknia, koszula) Dejaniry” to coś, co sprawia największe cierpienia, męczarnie, od których nie ma ucieczki. Aby uwolnić się od śmiertelnej męki, Herakles kazał spalić się na stosie. Dejanira z rozpaczyny odebrała sobie życie.

MIT O RODZIE LABDAKIDÓW (MIT EDYPA)

Ważny bo: jest kanwą dzieł Sofoklesa – *Króla Edypa* i *Antygony*.

Najważniejsza jest ta część mitu, która opowiada o dziejach Edypa – syna Lajosa, a wnuka Labdakosa. Dziedziczy on klątwę rodzinną, staje się ofiarą Fatum. Od niego pochodzi też freudowski termin: kompleks Edypa – określenie podświadomego pościgu seksualnego syna w stosunku do matki i nienawiści, jaką w związku z tym chłopiec czuje do ojca jako rywala.

Edyp za wszelką cenę, lecz bezskutecznie, stara się uciec przed swoim losem – który Grecy określali mianem Fatum. Można powiedzieć, że to historia o nieuchronności ludzkiego losu. Przestroga przeciw pysze człowieka, który wierzy w swoją moc. Edyp, mimo że przepowiednia skazała go na los ojcobójcy i kazirodcy, usiłował uniknąć przeznaczenia. Bezskutecznie.

ZAPAMIĘTAJ TERMIN

Eschatologia – tym słowem określa się naukę każdej religii o sprawach ostatecznych. Eschatologia mówi o tym, co się dzieje z człowiekiem po śmierci, jak wygląda kraina zmarłych oraz jakie kary i nagrody czekają śmiertelników.

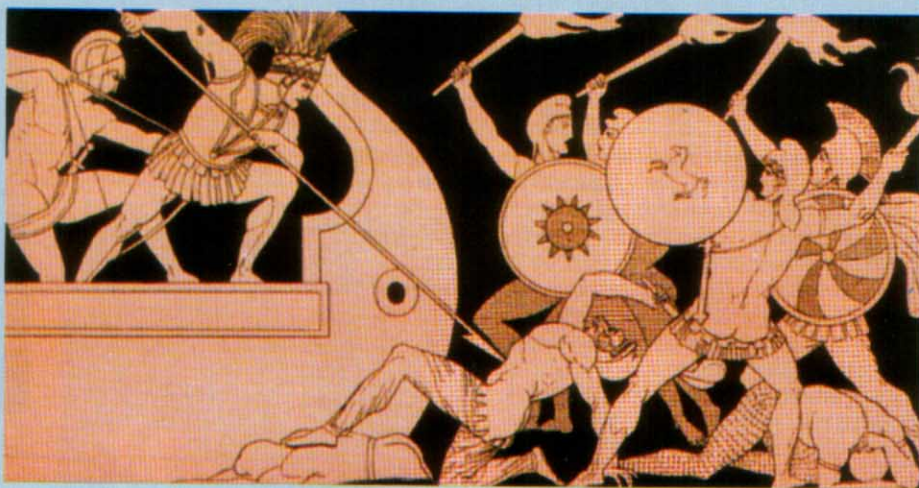

HOMER

ILIADA

Pierwszy epik, aoida – czyli wędrowny śpiewak; zapewne ślepy. Jego dzieła spisano później.

– pierwszy epos. *Iliada* znacząco opowiada o Ilionie (Ilion – Troja).

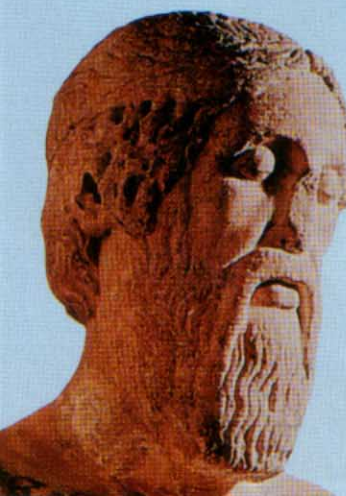
- Jest pierwszym dziełem epickim.
- Ustala wzorzec gatunkowy eposu.
- Opowiada o epizodzie wojny trojańskiej – ostatnim roku, choć wojna trwała 10 lat. Wywołał ją król trojański Parys – bo pogwałcił prawa gościnności i porwał żonę króla Menelaosa ze Sparty. Oszukany mąż zebrał wojska i zaatakował Troję.
- U źródła zdarzeń leży mit o jabłku niezgody – bogini Afrodyta obiecała Parysowi miłość najpiękniejszej kobiety (Heleny) w zamian za to, że uzna ją za najpiękniejszą wśród bogiń!
- To Homer rozpowszechnił taką legendarną genezę wojny, która faktycznie miała miejsce – ale historycy wolą głosić, że to cele handlowe były prawdziwą przyczyną napaści skomasowanych wojsk greckich (Achajów) na Troję!
- Główni bohaterowie *Iliady* to: Achilles – jeden z wodzów greckich – heros, on odgrywa największą rolę w utworze. Homer w inwokacji zaznacza: „Gniew, bogini, opiewaj Achilla” – to Achilles jest sprawcą najważniejszych wypadków i wzorem rycerza antycznego. Hektor – król trojański, który zabił przyjaciela Achillesa, a sam zginął w pojedynku z herosem. Król Troi Priam. Król trojański Parys.
- Oprócz bohaterów śmiertelników w akcji biorą udział bogowie podzieleni tak jak oboje nieprzyjaciół i patronujące wojskom. Bogowie wpływają na bieg walk, obserwują też zdarzenia z Olimpu – jakby mieli wielki ekran, o czym oczywiście nie mogło śnić się Homerowi.
- Homer dokładnie opisuje epizod wojny trojańskiej – Achilles z gniewem odchodzi z sojuszu, bowiem Agamemnon zabrał mu niewolnicę, wraca jednak na wieść o śmierci ukochanego przyjaciela Patroklosa, zabija w pojedynku Hektora. Początkowo nie chce wydać ciała wroga ojcu, lecz po rozmowie z Priamem godzi się na pochówek dzielnego Trojańczyka. Opis pogrzebu wieńczy dzieło.
- Do wartości dzieła należy zaliczyć humanistyczne przesłanie, kunszt kompozycji eposu, obraz antycznego świata.

W czterech zdaniach

- Pierwsze dzieło europejskiej literatury jest świadectwem światopoglądu i obyczajowości starożytnych Greków.
- Kreuje literackie wzorce rycerza, podejmuje tematy archetypiczne: miłość ojca do syna, wagę przyjaźni, miłość kobiety i mężczyzny, zazdrość, honor, pragnienie zemsty i umiejętność wybaczenia.
- *Iliada* jest świadectwem politeizmu starożytnych – obrazuje postrzeganie bogów jako istot stale obecnych w życiu ludzkim.
- Jako gatunek stanowi wzorzec eposu – otwiera ją inwokacja, wypełniają sceny batalistyczne i realistyczne, szczegółowe opisy, tłem jest przełomowa wojna, a wszystko opisane stylem wysokim, pełnym patosu i charakterystycznych dla Homera figur stylistycznych (epitety i porównania).

Cierpienie Priama proszącego o zwłoki syna może zostać zestawione z trenem Kochanowskiego – by porównać wyraz ojcowskiej miłości, bólu po stracie dziecka.

Uwaga! Dokładne opracowanie *Iliady* znajdziesz w książeczce dołączonej do *Cogito*!

HOMER

ODYSEJA

– drugi epos
Homera

- *Odyseja* opiewa przygody Odysseusza – jednego z wojowników atakujących Troję, króla Itaki – który w wyniku gniewu bogów nie może powrócić do domu. Jego podróż trwa 10 lat.
- Akcja obfituje w zdarzenia fantastyczne – zgodne z wyobrażeniem mitologii – występują tu nimfy, cyklop, syreny, potwory morskie. *Odyseja* jest niezwykle barwna i staje się praprzodkiem powieści przygodowej, a także nurtu fantastyki.
- Warte uwagi jest fakt, że Odys jako nieliczny z żyjących wstąpił do Hadesu, by spotkać umarłych, i wyjdzie stamtąd.
- Epos kreuje bardzo ważny typ postaci – człowieka zmagającego się z przeciwnościami losu, silnego – Odys potrafi przechrzyć bogów – w tym tkwi humanistyczna pochwała człowieczeństwa.
- Wśród tematów poruszanych najważniejsze – zaradność, walka o przeżycie, wierność, przyjaźń, potęgę ludzkiego intelektu, odwaga w walce z żywiołem.
- *Odyseja* staje się metaforą – wędrówka od tej pory będzie odczytywana jako przenośnia ludzkiego życia – dotarcie do portu jako dotarcie do kresu drogi – czyli do śmierci.
- Wierna Penelopa, która dzielnie czekała na męża 20 lat, stanie się po wsze czasy wzorem wiernej żony.

- Przygody Odysseusza sprawiają, że odbiorca znajduje się w świecie baśni, mitu, fantazji – nie zauważa, jak podróżuje po bardzo realnych przestrzeniach, takich jak wybory moralne, granice ludzkiej walki z przeznaczeniem, pytania, na ile człowiek sam może pokierować swoją podróżą.
- *Odyseja* nabrała w ciągu dzieł drugiego znaczenia – oznacza też długą wędrówkę, tułaczkę, poszukiwania – które są obrazem ludzkiej egzystencji. *Odyseję* nazywa się podróż bohaterów *Ulyssesa* Joyce'a, Kubrick – współczesny reżyser – wślawił się 2001: *Odyseją kosmiczną*.
- Odys to szczególny wariant rycerza – jego atuty to spryt, intelekt, pomysłowość.
- Stwarzając Odysa, Homer dał ludzkości nadzieję, że można wygrać nawet z najsilniejszym przeciwnikiem. Po raz pierwszy też tak ważna jest tęsknota za domem – Itaka stała się jego symboliczną nazwą.
- *Odyseja* jest też dziełem o naturze człowieka – zdobywcy świata, odkrywcy nowych lądów. Taki był Odysseusz.

Uwaga! Dokładne opracowanie *Odysei* w książeczce lektur w 16. numerze *Cogito*!

SOFOKLES

KRÓL EDYP

Jeden z najważniejszych tragików starożytnych. Do dziś grywane są w teatrach jego sztuki – *Antygona* i *Król Edyp*. Sofokles wprowadził trzeciego aktora na scenę teatralną, jego dramaty są wzorem gatunku – tragedii greckiej.

– klasyczna tragedia grecka opisująca dzieje potomka rodu Labdakidów – Edypa skazanego przez wyrocznię na ojcobójstwo i kazirodztwo. Oczywiście – mimo próby uniknięcia zbrodni – Edyp zabija ojca i ożeni się z własną matką.

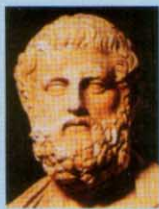
- To utwór, który skupia się na części mitu o Edypie – przybliża fakty z okresu, gdy Edyp jest już królem Teb, mężem Jokasty. Na miasto spadają klęski i tragedie – Edyp chce dociec przyczyny i zlikwidować ją. Tragedia opisuje kolejne etapy śledztwa, które nieuchronnie obnaża okrutną prawdę – że to jego zbrodnia jest przyczyną gniewu bogów i nieszczęść. Człowiek, którego zabił w sprzeczce – to Lajos, jego prawdziwy ojciec, Jokasta – obecna żona – to jego własna matka. Pragnienie dotarcia do prawdy to wyrok na siebie samego. Edyp wykuwa sobie oczy i wyrusza na tułaczkę, jego żona-matka Jokasta popełnia samobójstwo.
- Dramatyczne wypadki mają unaocznic widzowi znikomość człowieka – patrząc na Edypa, winniśmy doznać litości – cierpi człowiek właściwie niewinny, a także trwogi – odgórna, nagła tragedia może spotkać także i nas...
- *Król Edyp* jest tragedią o niestałości szczęścia i o roli przeznaczenia w życiu. Człowiek nie może być tak pewny, aby wierzyć, że sam może decydować o swoim życiu lub uniknąć przeznaczenia. To pycha, która prowadzi do zguby. Nie należy sądzić, że szczęście dane jest raz na zawsze – o tym decyduje los i bogowie.
- Ważne są pojęcia: hamatria, ironia tragiczna, Fatum. Hamatria – wina tragiczna – czyli nieświadomie popełniony błąd bohatera, ironia tragiczna – im bardziej Edyp chce uniknąć przeznaczenia, tym bardziej go wypełnia: ucieka od rodziców przybranych, nie chcąc ich skrzywdzić, a wyrusza na spotkanie prawdziwych. Fatum – ród Edypa został obciążony klątwą i nie ma od tego ucieczki.

- Jest pierwszym, ale nie ostatnim przykładem literackim człowieka poddanego niezawinionemu cierpieniu – można zestawzić go z biblijnym Hiobem, z ofiarami wojen, chorób, z osieroconym przez Urszulkę Kochanowskim, z trędowatym Lebbroso z Wieży Herlinga-Grudzińskiego. Losy tych postaci stawiają nieodmiennie pytanie – dlaczego, za co człowiek sprawiedliwy poddany zostaje cierpieniu?
- Edyp dokonuje zbrodni – nieco nieświadomie, ale jednak. Dlatego bywa zestawiany z innymi zbrodniarzami literatury, najczęściej z Makbetem. Takie zestawienie prowokuje do pytania, na ile człowiek jest odpowiedzialny za swoje czyny – skoro kieruje nim los, skoro nie do końca pozostaje świadomy swojej zbrodni? Czy Edyp i Makbet zabili we własnym imieniu, czy byli po prostu narzędziem w ręku losu czy czarownic?
- Sofokles, opisując los Edypa, otwiera dyskusję, która będzie trwała przez wieki – na ile życie ludzkie jest absurdem, na ile człowiek decyduje o swoim życiu. Odpowiedzi będą mocne: egzystencjaliści na przykład będą dowodzić absurdalności życia – odwołując się właśnie do Edypa. Z kolei myśl, że ponosimy trudy życia mimo niepewności losu, to heroiczny humanizm (termin Leśmiana). Heroizm istnienia – jego potęgę pokazuje Camus w *Dżumie*.
- Kompleks Edypa – psychologiczny termin ukuł Freud. Oznacza podświadomy pociąg seksualny syna do matki.

Uwaga! *Król Edyp* to lektura obowiązkowa na poziomie podstawowym matury z polskiego! Jej dokładne opracowanie znajdziesz w 17. numerze *Cogito* w książeczce lektur!

SOFOKLES

ANTYAGONA

– druga bardzo znana tragedia Sofoklesa. Odwołuje się do dalszej części mitu o rodzie Labdakidów – Antygona to córka Edypa. Sofokles opowiada teraz o późniejszych zdarzeniach – Edyp już nie żyje, w walce o tron pozabijali się bracia Antygony – władzę w Tebach objął Kreon.

Antygona jest klasycznym przykładem tragedii greckiej i spełnia wszystkie wymagania gatunku.

- Wart uwagi jest uniwersalizm tragedii – dylematy poruszone przez Sofoklesa są wciąż aktualne – nieważne, czy chodzi o króla, prezydenta, ustawy sejmu czy zarządzenia dyrektora – pytanie, na ile mogą podporządkować uczucia jednostki, jej prawo do religijnych obrzędów, wciąż jest aktualne.
- Pytanie o to, co ważniejsze – interes państwa czy jednostki to także wciąż dyskusyjne zagadnienie.
- Antygona reprezentuje wszystkich cierpiących po stracie najbliższych – ofiar historii. Dlatego Miłosz w wierszu *W Warszawie* przywołuje „płacz Antygony co szuka swojego brata” jako głos, który nie pozwala mu zamilknąć, przestać pisać o wojnie, cierpieniu, bohaterstwie.
- W *Antygonie* postacie reprezentują silne osobowości – zdecydowana Antygona, kontrastowa do niej Ismena, stanowczy władca – Kreon.

Uwaga! Dokładne opracowanie *Antygony* w *Cogito* 18., w książeczce lektur!

- Akcja skupia się właściwie wokół czynu Antygony – królowa buntuje się przeciw rozkazowi Kreona, który zakazał pochówku Polinejki – tego z braci, który napadł na Teby, by odzyskać tron. Uznano go za zdrajcę, lecz Antygona była zdania, że wartości religijne są ważniejsze od spraw ziemskich.
- Tragedia opowiada o kilku wypadkach: rozporządzenie króla, rozmowa Antygony ze słabszą psychicznie siostrą Ismeną, która próbuje ją powstrzymać, czyn, śledztwo Kreona i sroga kara śmierci dla śmiatka, który pogwałcił rozkaz. Gdy okaże się, że to jego siostrzenica i przyszła synowa – nie zmieni rozkazu. Antygona zostaje zamurowana w jaskini, tam popełni samobójstwo – za nią żona Kreona i Hajmon – ich syn, a narzeczony Antygony.
- Tragedia stawia pytanie o wartości w życiu człowieka – czy polityka i inne sprawy tego świata powinny wkraczać w religię i jej obrzędy? Sofokles uważa, że nie, że prawo boskie ważniejsze jest od ludzkiego.
- Utwór podejmuje temat władzy – kompetencji władcy, jego odpowiedzialności za kraj.
- Antygona reprezentuje prawo jednostki, jej uczuć wobec bezdusznego prawa ogólnego.
- Tragedia ma dwoje bohaterów tragicznych – to Antygona i Kreon.

HORACY

– Quintus Horatius Flaccus – poeta rzymski. Przyszło mu żyć w czasach Mecenasa i korzystał z jego opieki. Później nazwano jego stulecie złotym wiekiem poezji rzymskiej. Horacy pozostał najśłynniejszym starożytnym poetą, autorytetem i wzorem dla pokoleń! W Polsce wielkim jego propagatorem i tłumaczem był Jan Kochanowski.

Warto pamiętać, że to właśnie Horacego uczynił swoim przewodnikiem po piekle Dante w *Boleskiej komedii*.

PIEŚNI

– czyli *carmina*. Stały się wzorcem gatunku, poeta zawarł w nich swoje filozoficzne refleksje, atakę poglądy dotyczące sztuki. Horacy pisał też listy – jeden z nich – *Do Pizonów* – jest wykładem o normach poezji. Nazywa się go inaczej (ważne do poziomu rozszerzonego) *Ars poetica* – *Sztuka poetycka*.

- Do poezji Horacego nawiązywali najwięksi poeci. Wielki horacjanista Kochanowski w swoich pieśniach powtórzył motywy rzymskiego poety. Łatwo je wskazać – słynna *Pieśń XXIV*

Nie umrę ani mię czarnymi

Styks niewesoła zamknie odnogami swymi...

- Przy ewentualnej pracy nad *Wielką Improwizacją z Dziadów* części III trzeba pamiętać o idei nieśmiertelności poety. Konrad wyobraża sobie, że jest prawie równy Bogu – bo jako poeta tworzy nieśmiertelność.

Najważniejsze przesłania Horacego – tego szukaj w utworach

- Filozofia złotego środka – aurea mediocritas. Horacy znalazł pogodzenie filozofii stoickiej i epikurejskiej – z każdej wybrał to, co jego zdaniem słuszne, i nakazał umiar, spokój i radość z życia. To Horacy głosi słynne *carpe diem* – chwytaj dzień, bo życie jest ulotne.
- Horacy wykreował mit poety – ptaka, unoszącego się nad zwykłym, śmiertelnym światem. Głosił: „Odi profanum vulgus et arceo” – „Nienawidzę nieoświeconego tłumu i unikam go”...
- Horacy stworzył koncepcję nieśmiertelności poety, którą zapewnia mu jego dorobek twórczy. Zawarł to w głośnej pieśni *Exegi monumentum* – „Wybudowałem pomnik trwalszy niż ze spiżu”, „Non omnis moriar” – „Nie wszystek umrę”... To cytaty warte zapamiętania!
- Uważał, że w sztuce najważniejsza jest jasność przekazu, prostota, umiar, harmonia.
- Tworzył poezję patriotyczną – to on napisał: „Dulce et decorum est pro patria mori” – „Słodko i zaszczytnie jest umrzeć za ojczyznę”.
- Do jego filozofii należy optymistyczna postawa nihil desperandum – nigdy nie trać nadziei. Fortuna jest zmienna – złe czasy zapowiadają dobre.